

Lärohandledning för

Litterära mästerverk genom tiderna – litteraturhistoria för gymnasieskolan

Av Michael Jay

Del 6: litteratur 1700-1830
Upplysning, förromantik, romantik

© Michael Jay, 2012

Materialet tillhör författaren och skyddas av lagen om upphovsrätt. Lärohandledningen får laddas ned fritt. Den får användas kostnadsfritt för verksamhet på gymnasieskolor och högskolor, även av skolor som inte har köpt *Litterära mästerverk genom tiderna*. Vid övrig användning, vänligen kontakta MJ Läromedel. Materialet får inte mångfaldigas i kommersiellt syfte utan författarens tillåtelse. Materialet får inte heller utan författarens tillåtelse läggas upp på andra internetsidor än förlaget MJ Läromedels hemsida.

MJ Läromedel
Tranebergsvägen 9
167 45 Bromma

08-53332557
0735-200402
www.mjlaromedel.se
michael@mjlaromedel.se

MJ
LÄROMEDEL

Lärohandledning del 6

Litteraturen 1700-1830

Uppllysning, förromantik, romantik

Upplysningens stora romaner

Huvudsakligt innehåll i läroboken

1) Defoes liv. 2) *Robinson Crusoe*: handling, upplysningsidéer, stildrag. 3) *Gullivers resor*: handling, upplysningsidéer, stildrag. 4) Om Voltaire som upplysningsman. 5) Voltaires stil i romanerna. 6) *Candide*: stil, tema, handling, upplysningsidéer.

Svårighetsgrad och underhållningsvärde

Alla tre böckerna är lättlästa, även om stilen är typiskt gammaldags med episodberättande och *Robinson* och *Gulliver* är rätt långa i oförkortad form (som man bör akta sig för). Underhållningsvärdet är mycket stort i alla tre romaner p.g.a. alla bisarra, roliga, fascinerande avsnitt och en frodig berättarstil.

Mänskligt perspektiv

Robinson Crusoe tar upp ett mänskligt fenomen som alla människor förr eller senare konfronteras med, även om det är mer tillspetsat i boken: att klara sig själv, att inse att man måste stå på egna ben och själv lista ut hur man ska lösa situationer, och inte minst göra det, agera i stället för att bara ge upp. Eleverna kan först studera – både utifrån läroboken, mer gedigna referat och något avsnitt ur romanen – vad Robinson måste göra för att klara sig på ön och sedan diskutera egna erfarenheter där de har behövt klara sig själva. Hur var det, vad var jobbigast i situationen, och hur kändes det efteråt?

Gulliver gör en typisk mänsklig erfarenhet; han lär sig se sina och andras fel och brister. Låt eleverna undersöka vad för brister han finner hos sig själv och andra under resorna, både utifrån läroboken, grundligare referat av berättelsen och ett stycke ur romanen. Låt dem också diskutera tillfällen när de funnit det hos sig själva och andra samt om det har gjort dem klokare och på vilket sätt. Gullivers upplevelser leder honom till sist till en sorts slutlig pessimism gentemot mänskligheten. Sådana människor finns faktiskt i verkligheten. Hur kommer det sig att vissa hamnar i ett sådant synsätt? Vad hos människan och världen kan vara så dåligt? Om det nu är så dåligt, varför blir inte alla så pessimistiska?

Candide genomgår en förändring som händer de flesta människor (flera gånger i livet), om än inte så drastiskt som för honom. *Candide* går från naivitet till mognad och insikt. Låt eleverna med hjälp av läroboken och eventuellt andra handböcker gå igenom på vilket sätt *Candide* är naiv i början och hur han har mognat vid berättelsens slut. Vad har eleverna för erfarenheter av det, antingen hos sig själva eller andra? Låt dem diskutera det samt hur de har mognat och vilka insikter de har gjort vid olika skeden i livet. Hur har de vuxit ifrån en naiv inställning till världen?

Samhällsperspektiv och idéströmningar

Upplysningen är en av de främsta idéströmningarna i den moderna världen, och Voltaire, Defoe, Swift och många andra försökte påverka människor och samhället genom sina skrifter. Låt eleverna i grupper undersöka vilka upplysningsidéer som kommer till uttryck i de tre romanerna, dels genom inledningen till kapitlet, s. 180-185, dels genom genomgången av böckerna, s. 185-190. Hur gestaltas upplysningsidéerna i de tre böckerna?

Låt dem också diskutera på vilket sätt många av idéerna fortfarande är aktuella i dagens Sverige. Hur upplyst är vår tid och hur pågår fortfarande upplysning? I vilken grad har upplysningen så att säga lyckats slå igenom i samhället? Låt dem också gärna diskutera om det finns negativa konsekvenser med en för upplyst värld? Har människan andra behov också? Har t.ex. många människor kanske behov av auktoriteter i stället för att tänka själva och kritiskt hela tiden? Blir vi trötta av framsteg hela tiden? O.s.v.

Arbetet kan utmytna i ett tal eller en tidningskrönika som eleverna skriver och genomför, med titeln ”Upplysning i vår tid”. Innehållet kan vara fritt, antingen att upplysningen är bra, att den är dålig eller att den har missat vissa områden och därför måste fortsättas.

Litterära verkningssmedel

Låt eleverna med hjälp av textutdrag och läroboken studera berättarteknik i de tre romanerna. Vad är utmärkande för respektive roman? Är stilen fängslande? Vem är mest fängslande och varför? Vad skiljer deras berättarteknik från romaner eleverna är mer vana vid?

Arbete med andra ämnen

Eleverna kan fördjupa sig i upplysningen, särskilt uppgifterna under samhällsperspektiv, med historia och eventuellt filosofi.

Sammanfattning

Är författarna bra och intressanta? Har de något att ge oss, både underhållningsmässigt och idémässigt? Vad tycker eleverna om upplysningen? Var den nödvändig då? Är den fortfarande nödvändig? Har den gått för långt?

Lenngren och Kellgren

Huvudsakligt innehåll i läroboken

1) Om Stockholms-Posten. 2) Lenngrens stil. 3) Lenngrens satiriska dikter mot dumma människor, adeln, präster, läkare, poeter m.fl. 4) Kellgrens stil och upplysningsidéer. 5) *Våra villor*. 6) *Ljusets fiender*. 7) *Den nya skapelsen*.

Svårighetsgrad och underhållningsvärde

Bådas dikter är relativt lätta att läsa p.g.a. klarheten i tanke och stil; det gäller även långa dikter. En del dikter anspelar på tidsbundna fenomen och har ålderdomliga uttryck, men svårigheter förklaras ofta i fotnoter, eller så får läraren förklara. På wikipedias källtextsajt wikisource finns alla dikter som nämns här och många fler.

Mänskligt perspektiv

I en del dikter visar Lenngren på något typiskt hos människan. Ett exempel i läroboken är *Min dagbok*. Vad hos människan berör dikten? Stämmer det Lenngren säger i dikten? Varför eller varför inte? Låt eleverna arbeta med dikten utifrån frågorna och sedan finna andra Lenngren-dikter som visar upp något typiskt för människan.

I dikten *Några ord till min k. dotter, i fall jag hade någon* ger Lenngren en mängd råd. Låt eleverna gå igenom råden och bedöma dem. Vilka är ämnade för kvinnor och vilka är ämnade för alla människor? Är det bra råd? Är de fortfarande aktuella? Ger ”kvinnoråden” uttryck för en negativ kvinno syn eller är de helt ok? Vilka råd har eleverna själva fått höra?

Kellgrens dikt *Våra villor* tar upp flera mänskliga föreställningar och bedömer dem utifrån ett upplysningsperspektiv. Låt eleverna i grupper arbeta med dikten och följande frågor. Vilka föreställningar tas upp? Vad säger Kellgren om föreställningarna? Vad tycker eleverna, har Kellgren rätt? Behöver vi våra illusioner? Hjälper en sådan dikt oss människor att bli upplysta? Behöver vi fortfarande påminnas om det Kellgren tar upp, d.v.s. behöver vi människor ännu upplysas?

Samhällsperspektiv och idéströmningar

Lenngren skojar i upplysningens namn med präster, adelsmän, militärer och andra privilegierade samhällsgrupper. *Epigram* och *Den mödosamma världen*, vilka tas upp i läroboken, är två sådana dikter. Vad kritiserar Lenngren hos personerna, vilken egenskap hos personen (och egentligen samhällsgruppen) belyser hon i dikterna? Hur framförs kritiken? Är det träffande, dräpande och roligt? Varför eller varför inte? På vilket sätt är dikterna typisk upplysnings satir? Låt eleverna finna ännu ett par Lenngrendikter som kritiserar privilegierade samhällsgrupper?

Kellgren gisslar upplysningens fiender i dikten *Ljusets fiender*. Låt eleverna i grupper arbeta med dikten. Vad är det för ”fiender” Kellgren målar upp, och hur visar de sig vara fientliga mot ljuset, d.v.s. mot upplysningen? Vad är det de inte gillar med ljuset? Hur kritiserar Kellgren dem genom dikten? Eleverna kan behöva lite fantasi och tolkning när de arbetar eftersom ”fienderna” och deras åsikter inte beskrivs ordagrant. Då förstod läsarna rätt klart vilka sorts personer som åsyftades, men i dag kan det vara oklart. Finns det grupper som utsätts för liknande kritik i dag, t.ex. av förbundet Humanisterna?

Litterära verknytningsmedel

Första stycket om Lenngren i läroboken beskriver kortfattat hennes stil: kvick, träffande, elegant, klar, enkla medel, talande detaljer, levandegör situationer och personer, ledig och snärtig vers m.m. Låt eleverna visa hur sådana stilmedel kommer till uttryck med hjälp av några dikter. Hur är de två poeterna satiriska, Lenngren i t.ex. *Den mödosamma världen*, Kellgren i t.ex. *Ljusets fiender*?

Övrigt

Enklart är nog om eleverna arbetar i grupper med dikterna och frågorna ovan. Varje grupp kan arbeta med alla dikter och frågor eller några av dem. Summera upp i helklass. Efteråt kan eleverna få läsa en debattartikel av Humanisterna eller någon som angriper religiöst inflytande etc – det brukar finnas sådana på dagstidningarnas debattsidor några gånger om året – för att se hur en modern kritik av religion o.d. kan te sig. Som avslutning kan eleverna få som uppgift

att skriva en krönika i Lenngrens och Kellgrens satiriska anda eller en debattartikel där några som vissa skulle kalla ”upplysningens fiender” i våra tider kritiseras. Det kan vara kreationister, teokrater eller diverse bakåtsträvare och framstegskritiker. Krönikan bör vara satirisk, bitsk och rolig men ändå ha en saklig grund. Debattartikeln bör vara sakligt argumenterande. Man måste självklart inte tycka det som man skriver.

Sammanfattning

Vem föredrar eleverna av de två poeterna, och varför? Träffar de rätt i sin satir? Är det rätt sätt att bedriva upplysning? Eller är andra, lite mer seriösa sätt bättre? Skriver de bra poesi? Eller tycker eleverna att poesi bör vara mer romantisk, mer skönmålande? Borde sådan poesi skrivas i våra tider?

Bellman

Huvudsakligt innehåll i läroboken

1) Bellmans berömmelse. 2) Parodier på Bibeln, ordnar och sällskap på 1760-talet. 3) Stildrag: blandar hög och låg stil tvärtemot franskklassicismen vilket ger ett originellt resultat. 4) *Fredmans epistlar*: Bibelparodi, högt dras ned och lågt höjs upp, livsbejakande värld, huvudpersoner. 5) Parodi på pastoral exemplifierat med epistel 25 och 80. 6) Realistisk skildring av natur och vardag. 7) Musikens roll. 8) Närhet till döden och total livsglädje.

Låt eleverna arbeta med ett antal epistlar med hjälp av följande frågor.

- Hur dras det högtidliga och högstämnda ned samt hur höjs det låga och enkla upp? Visa hur det görs på flera nivåer: personer, miljöer, händelser, stilar, andligt-kroppsligt etc.
- Hur framställs natur och miljöer? Vad för natur syns? Hur skildras vardagligt liv?
- Hur syns och blandas närhet till döden och fullständig livsbejakelse?
- Känns händelserna och personerna levande? Hur skapas den känslan i så fall?

Övrigt

Med religionsämnet kan man jämföra ett par epistlar med några brev från Nya Testamentet.

Sammanfattning

Är Bellman en bra poet? Sugs man in i hans personers värld av livsglädje och berusning? Är poesin så stark?

Ludvig Holberg

Huvudsakligt innehåll i läroboken

1) Holberg som upplysningsman. 2) *Niels Klims underjordiska resa*: handling och upplysningssidéer i form av satir och samhällskritik. 3) Allmänt om komedierna. 4) *Jeppe på berget*. 5) *Den politiska kannstöparen* och *Erasmus Montanus*.

Svårighetsgrad och underhållningsvärde

Komedierna är lättlästa – i översättning. Niels Klim är något svårare, men många svåra saker förklaras i fotnoter. Underhållningsvärdet är mycket stort: det är fartfyllt, snärtigt, roligt och eftertänksamt.

Mänskligt perspektiv

Dramerna visar upp typer, enligt franskklassicismens idéer. Därmed gestaltas typiska problem hos människor: dum högfärd i *Erasmus Montanus*, övertro på egen förmåga i *Den politiska kannstöparen* och vanan att göra det för lätt för sig i *Jeppe på berget* (ta sig en fylla i stället för att ta itu med sina problem). Låt eleverna arbeta med läroboken, eventuellt gedignare referat och eventuellt dramerna själva. Låt dem visa hur ovan nämnda mänskliga egenheter och eventuellt andra belyses i dramerna och i vilka sammanhang de märks i dag. Har Holberg fångat dem bra? Ger han intressanta lösningar på problemen? Hur botar man egentligen sådana dåliga sidor som högfärd, uppblåsthet, övertro etc, både hos sig själv och hos andra?

Samhällsperspektiv och idéströmningar

I *Niels Klim* och komedierna vill Holberg, förutom belysning av människors egenskaper, visa upp samhällsförhållanden och skapa en grund för insikt och diskussion om dem. De tre dramerna gestaltar personer som inte kan styra och ställa i samhället emedan de inte är upplysta nog. Erasmus Montanus kan inte styra eftersom han i skolan inte har lärt sig något vettigt. Herman är kannstöpare och inte politiker; bara för att man tror sig vara intresserad av politik betyder inte det att man förmår vara politiker. Jeppe kan inte ens styra sig själv, något han klart visar när han blir baron på låtsas; han blir tyrannisk och slutligen full som vanligt. Jeppe uppvisar ett orättfärdigt hanterande av makt p.g.a. ovana och dålig ansvarsförmåga.

Flera upplysningsfilosofer och upplysningsförfattare var inte demokrater i dagens mening. Holbergs idé i *Jeppe på berget* är t.ex. att man kan och får styra först när man är upplyst nog; annars får enkla drifter och känslor fritt utlopp, idéer som normalt ses som konservativa.

Även vår tids demokrati kan behöva utsättas för en tankens prövning ibland, kanske egentligen dagligen. Låt eleverna utifrån Holbergs idéer diskutera vår tid. Hur upplyst är vår tid? Hur upplyst är vårt samhälle och styrelsesätt (i Sverige)? Är demokratin det bästa styrelsesättet för att uppnå allmän upplysning? Är människor i dag upplysta nog, kan de styra, kan de hantera makten att välja politiker, är de insatta och intresserade av politik, samhällsfrågor etc?

Eleverna kan i ett fördjupningsarbete med t.ex. med historia och filosofi studera de upplysningsförfattare som står med i läroboken samt några andra, t.ex. Condorcet, Montesquieu, Locke och Kant. Hur anser de att samhället styrs bäst, av folket eller t.ex. en upplyst despot?

Hur skulle en modern Niels Klim-resa kunna gestaltas? Låt eleverna, eventuellt med samhällskunskap och geografi, i grupper skapa korta satirer om samhället och politiken i några nutidsländer, t.ex. Sverige, USA, Italien, Sydafrika, Ryssland, Iran, Nordkorea, Venezuela och kanske ett modernt Potu. Eleverna bör inte skriva skönlitterärt utan bara skissa hur det i satirens spegel kunde se ut i respektive land. Satiren bör på ett lustigt sätt visa upp brister i samhället och politiken som finns i respektive land när det gäller samhälle och politik. Resultatet skulle visa vilka brister som även finns i demokratier som Sverige och USA.

Litterära verknytningsmedel

Låt eleverna i grupper arbeta med ett stycke ur en av komedierna, t.ex. en scen ur *Jeppé på berget*. Hur skapar Holberg komik? Hur skapar han laddning genom handlingen? Hurdan är situationskomiken? Vad har huvudpersonen för förutsättningar för att bli utsatt för komik, att bli bortgjord? Jämför det med en film (komedi förstås) från våra dagar. Vad finns det för likheter?

Arbete med andra ämnen

Se samhällsperspektiv.

Övrigt

Utbildning är en viktig del av handlingen i *Erasmus Montanus*. Eleverna kan i ett större projekt få arbeta med verk där skola, utbildning eller egen bildningsprocess spelar en viktig roll. Några andra är ett par av Montaignes essäer, Rousseaus *Émile*, *Under hjulet* av Hesse, *Nässlorna blommar* av Martinson, *Här har du ditt liv* av Eyvind Johnson, *Nicholas Nickleby* och *David Copperfield* av Dickens, *Det försömte förår* av Hans Scherfig o.s.v. Det finns väldigt många.

Sammanfattning

Är Holberg en typisk representant för klassicismens devis (som upplysningen följde) att litteraturen både ska roa och lära? D.v.s. är han rolig och lär man sig något av historierna? Kan han fortfarande säga oss något om människan och samhället?

Brittisk förromantik

I grupper kan eleverna få arbeta med varsin författare och sedan redovisa för klassen. De kan gärna samarbeta med engelska. Då kan man kräva att de ska läsa på engelska wikipedia eller någon officiell hemsida om författaren där det står mycket om författarna och böckerna samt eventuell läsning av originaltext (ett avsnitt eller en dikt). På engelska wikipedia finns länkar till texterna i original. Alla författarna finns översatta till svenska.

Samuel Richardson

Lite om hans liv och författarkarriär. Tyngdpunkt på *Pamela*: handling, stil, sentimentala känslor, läsa ett kort stycke. Lite om *Clarissa*. Lite om kvinnliga efterföljare.

Henry Fielding

Lite om liv och författarkarriär. Tyngdpunkt på *Tom Jones*: handling, stil, sentimentala känslor, temat dygd kontra odygd, läsa ett avsnitt. Lite om *Shamela* (parodin på Richardsons *Pamela*).

Horace Walpole

Lite om liv och författarkarriär. Tyngdpunkt på *Borgen i Otranto*: handling, stil, gotisk skräck, sentimentala känslor som rädsla och erotik, läsa ett avsnitt. Lite om uppföljarna Radcliffe (*Udolphos mysterier*) och Lewis (*Munken*) samt senare skräckikoner (Frankenstein, Dracula etc). Eventuellt kan eleverna också titta lite på Jane Austens roman *Northanger Abbey*, som driver med den gotiska genren; kanske kan de se en filmatisering.

Edward Young

Lite om liv och författarkarriär. Tyngdpunkt på *Nattankar*: handling/teman/motiv, gestaltning av känslor och stämningar, stil, läsa ett avsnitt. Lite om essän *Hypoteser om det originella litterära skapandet* (Conjectures...).

Thomas Gray

Lite om liv och författarkarriär. Tyngdpunkt på dikten *Elegi skriven på en kyrkogård*: handling/tema/motiv, gestaltning av känslor och stämningar, naturbilder, stil, läsa hela dikten. Lite om dikten *Barden*.

James Macpherson

Lite om liv och författarkarriär. Tyngdpunkt på *Ossians sånger*: handling (eller vad man ska kalla det), personer, känslor, stämningar, naturmotiv, stil, läsa ett par avsnitt. Lite om den keltiska/iriska mytologi verket bygger på.

Robert Burns

Lite om liv och författarkarriär. Tyngdpunkt på dikter som finns översatta till svenska: teman, motiv, musikalitet, folklighet, humor, vardagsmotiv, känslor, stämningar, stil, läsa några dikter.

William Blake

Lite om liv och författarkarriär. Tyngdpunkt på dikter som finns översatta till svenska: teman, motiv, idéer, stämningar, stil, läsa några dikter. Lite om hans bildkonst.

Rousseau

Huvudsakligt innehåll i läroboken

1) Om Rousseaus liv. 2) Idéskrifter: *Om samhällsfördraget* och *Émile*. 3) *Julie*. 4) *Bekännelser*.

Svårighetsgrad och underhållningsvärde

Av Rousseaus skönlitterära texter är *Julie* och *Bekännelser* alldeles för långa och i viss mån tradiga för de flesta gymnasieelever. *Den ensamme vandrarens drömmier* är kort men uppfattas nog som för tråkig för en elev. Återstår att läsa hans skönlitterära texter i mindre doser samt diskutera hans idéer om frihet, natur, individualitet, dygd och uppfostran. Att arbeta så ger ett stort underhållningsvärde eftersom Rousseau är mycket intressant.

Mänskligt perspektiv samt samhällsperspektiv och idéströmningar

Hos Rousseau flyter mänskligt och samhälleligt samman så pass mycket att det är svårt att skilja dem åt. Fenomen att diskutera är t.ex. individualitet, naturlighet, äkthet, rätt till känslornas förverkligande oavsett samhällskonventioner, konfessionsfrihet, uppfostran, ojämnt samhälle p.g.a. arbetsdelning och egendom, oäkta leverne p.g.a. förfinade seder och krass upplysning. Låt eleverna i grupper diskutera följande frågeställningar.

Står samhällets konventioner ofta i vägen för individers känslor, som i *Julie*? Låt eleverna visa varför det är så i *Julie* och hur det kan vara så i Sverige i dag. Varför står samhällskonventionerna

ibland i vägen för individernas känslor och viljor? Finns det både positiva och negativa fall när samhällskonventionerna styr över individernas viljor och känslor, eller är det bara dåligt?

Är varje människa unik? Eller är vi förvillande lika varandra? Är t.ex. en människas kärleks-känsla snarlik andras, eller är den unik och helt speciell? Vad menar Rousseau i *Bekännelser*? Hur skiljer sig hans typiskt förromantiska syn från franskklassicismen? Varför är det så svårt för människor att visa upp sig så öppenjärtigt som Rousseau menar sig göra i *Bekännelser*, enligt bokens inledning? Vad är det som bär emot: samhällskonventioner, jämförelsen med andra etc? Borde inte alla våga göra så ifall alla egentligen är annorlunda, d.v.s. unika individer?

Skapas ett ofritt, orättfärdigt, ohjärtligt, artificiellt samhälle av upplysning, framsteg och civilisation med förfinade seder och rikedom (p.g.a. arbetsdelning)? D.v.s. har Rousseau rätt? Vad är det i så fall i upplysning och framsteg som skapar en rätt dålig människa? Eller har Rousseau fel i sina utgångspunkter? Finns det inget sådant som naturlighet, frånvaro av egoism, äkthet etc? Är ojämlikhet något naturligt i samhället?

Är den uppfostran och bildningsgång Émile får (vi kan här låtsas att båda könen får den sortens uppfostran) en förutsättning för att skapa en dygdig, rättfärdig och sant kunnig människa? Varför menar Rousseau det? Vad i Émiles uppfostran ger honom sådana egenskaper och kunskaper, enligt Rousseaus sätt att se? Vad är bra och vad är dåligt i uppfostringsmetoderna?

Litterära verkningsmedel

Vad i *Julie* fick egentligen läsare att gråta, yla, tjuta av känslorvall? Är historien så speciell? Eller är berättartekniken så fångslande? Låt eleverna läsa referatet i läroboken och i punktform återge de delar av intrigen som åstadkommer snyfthistorien. Jämför med liknande historier i moderna böcker och Hollywoodfilmer. Låt dem också läsa ett avsnitt för att se hur känslorna framställs. Andra saker man kan fokusera på är framställning av naturen, lantmiljön och vardagsliv, vilket syns mer än i tidigare europeisk litteratur.

Arbete med andra ämnen

Med historia kan eleverna fördjupa sig i uppfostringsmetoder och pedagogik under olika tids-epoker. Samma idéer som Rousseau hade om uppfostran och bildning hade på sätt och vis sagts sedan renässansen och har upprepats av Dewey och alla möjliga sorters pedagoger efteråt. Kanske har sådana synpunkter alltid framförts. Vissa skriker f.ö. fortfarande ”kadaverdisciplin” när betyg, grundläggande ordning och katedrar nämns. Eleverna kan få diskutera pedagogiska frågor i samband med fördjupningen.

Eller så kan eleverna med historia bara studera en detalj: ammade inte högre ståndskvinnor sina barn förr? När ändrades det?

Övrigt

Eleverna kan få jämföra hur känslor och natur framställs i *Julie* och Goethes *Werther*. Hur mycket mer kommer det fram i Goethes bok?

Sammanfattning

Är Rousseau en intressant person och tänkare? Tilltalas eleverna av hans outsider-roll både i personlighet och idéer? Är hans idéer fortfarande viktiga eller har vi så att säga tagit till oss dem och gått vidare?

Goethe – Den unge Werthers lidanden

Huvudsakligt innehåll i läroboken

1) Allmänt om boken och dess handling. 2) Förromantiska teman: känsloutgjutelser, jagutlevelse, upprorskänsla, utanförskap, natursvärmeri. 3) Stil.

Svårighetsgrad och underhållningsvärde

Boken är lättläst – både språk, stil, handling och längd. Brevstilen vållar inga problem, även om eleverna är ovana. Underhållningsvärdet är stort p.g.a. handlingens dramatik och att läsaren får följa Werthers känslor och tankar så intensivt: förälskelsen, förtvivlan etc.

Mänskligt perspektiv

Mänskliga egenheter i Werther är framför allt de uppskruvade och till slut okontrollerbara känslorna samt känslan och viljan att vara annorlunda. Låt eleverna läsa boken och notera hans känslotillstånd och dess ändringar genom boken. Är Werther trovärdig? Varför eller varför inte? Vad gör att vi människor kan hamna i känslornas våld? Varför vill vissa människor det mer än andra (man får nog anta att Werther såsom typisk sturm-und-drangare vill känna starka känslor)? Vilka andra uttryck än Werthers kan förälskelsens känslor ta sig? Jämför Werther med typiska människor i dagens Sverige – vad är likt och olik? Varför har en del människor stort behov av att ta avstånd från konventioner och det vanliga livet? Hur gör Werther det, och varför? Vad finns det för utstickande grupper och personlighetstyper i dagens Sverige?

Samhällsperspektiv och idéströmningar

Werther är en typisk sturm-und-drangare. Låt eleverna studera Sturm und Drang-rörelsen; en del information står i läroboken, s 218-219, men eleverna kan behöva hämta information från uppslagsverk och handböcker. Vad i det tyska samhället gjorde att en del personer ville och hade behov av att känna uppskruvade känslor, att visa upp sin individualitet, att ha en utmanande personlighet, att känna utanförskap och upprorskänsla? Eleverna kan exemplifiera med personer som Schiller och andra. Eller var det kanske bara ett ”mode”? Är sådana känslor aktuella i dag? På vilket sätt? Är de tydliga och klart framträdande i samhället? Hur i så fall, hur tar känslorna sig uttryck? Är det till exempel p.g.a. ett bekräftelsebehov eller för att något saknas? Arbetet med frågorna kan utmynna i en skrivuppgift. Låt eleverna skriva en debattartikel för en skoltidning där de antingen kräver mer respekt för oliktyckande med alternativa livsstilar eller kräver att alternativarna bör normalisera sig, att de har fått nog.

Eleverna kan också studera natursvärmeriet och panteismen, vilka var typiska för förromantiken? Varför var det framträdande idéer då? Jämför dem med upplysningens syn på livet, naturen och materien. Finns det någon motsvarighet till sådana föreställningar om naturen och tillvaron i dag?

Litterära verkningsmedel

Vilken känsla lyckas Goethe förmedla genom brevromanformen: bekännelser, förtroliga tankar och liknande? Vid en fördjupning kan eleverna få jämföra Goethes bok med Richardsons *Pamela*, Rousseaus *Julie* och andra brev- och dagboksromaner från den tiden. Vilken känsla skulle männstro förmedlas om boken var skriven i vanlig tredje personsform? Låt eleverna som

en skrivövning skriva ett eget brev á la Werther, antingen ett som kan fogas in i romanen eller ett eget med starka känsloutgjutelser. Eller kan de ändra ett brev till tredje personform.

Sammanfattning

Hela Europa togs med storm av berättelsen om Werther. Är *Den unge Werthers lidanden* så bra, är det en bra bok? Lyckas Goethe förmedla känslor på ett bra, intressant och trovärdigt sätt? Eller är det för uppskruvat?

Goethe – Faust

Huvudsakligt innehåll i läroboken

1) Lite om verkets bakgrund. 2) Handling sorgespelets första del. 3) Handling andra delen. 4) Tolkning av dramats budskap och tema. 5) Stil.

Svårighetsgrad och underhållningsvärde

Ur-Faust finns i NoKs klassikerserie, men den tas inte upp här emedan den är ett fragment och inte behandlas i läroboken. *Faust I* är i det stora hela lättläst. Underhållningsvärdet är stort: lustiga, bisarra, tragiska, tänkvärda scener. Del två är mycket svårare p.g.a. längden samt mångfalden av varelser, handling och idéer. Det gör underhållningsvärdet lägre för en gymnasieelev. Men delar är läsvärda.

Mänskligt perspektiv

Dramat gestaltar människans vilja att veta och den rastlöshet som plågar den som inte tillfredsställs av den kunskap som redan finns. Faust strävar efter att finna tillvarons djupaste hemligheter liksom vetenskapsmän, filosofer, teologer, alkemister och andra människor från alla tider har gjort. Låt eleverna arbeta med hur strävan efter mer kunskap bygger upp intrigen och vad priset för denna strävan är (Gretchen blir ett offer, Faust offerar ett vanligt liv i samhället och han utmanar konventioner).

Låt eleverna också spekulera om varför människan måste söka efter högre och djupare kunskap och förklaringar. Vad är hon vill ha svar på? Varför räcker inte den kunskap som finns? Finns det en tillvarons yttersta grund? Är det möjligt för människan att nå kunskap om den? Med naturkunskapen kan eleverna studera vilka frågor och svar naturvetenskapen har om tillvarons yttersta grunder.

Samhällsperspektiv och idéströmningar

Goethes syn på livet präglas av en sorts panteism där all materia, alla själar, alla krafter etc i tillvaron samverkar i ett slags helhet, fast utan en guds plan. Gott och ont blir t.ex. inte motpoler i en sådan världsbild utan kan flyta samman, vilket märks i presentationen av Mefistofeles. Panteism, deism och liknande idékomplex är idéströmningar (eller delar av idéströmningar) som uppstod när den kristna religionens roll alltmer ifrågasattes som förklaringsmodell för tillvaron. De är typiska för upplysningens och romantikens epok om än inte hela den moderna tiden. Goethes variant av panteismen – där allt samverkar, växlar, strävar etc – ger nya svar på de stora frågorna om livet och tillvaron.

Fausts strävan är också något utmärkande för människan i den moderna världen alltsedan renässansen. Han vill veta allt, ska vara fältherre, statsman, få den vackraste kvinnan någonsin.

Låt eleverna arbeta med hur panteismen och människans strävan kommer till uttryck i dramat samt hur den kristna ramen används. Det som står i läroboken räcker långt, men eleverna kan gärna fördjupa sig med hjälp av uppslagsverk och handböcker. Låt dem också diskutera varför Fausts själ räddas på slutet. Håller de med Goethe om att naturens krafter är en allsmäktig kärlek vari strävan, växlingar, mångfald ingår? Innebär det att man ursäktar allt ”ont” i världen? Är det acceptabelt? Är det en tillfredsställande förklaring, åtminstone intellektuellt? Vad finns det för förklaringsmodeller för tillvaron i sin helhet i dag?

Litterära verktygsmedel

Goethe har inspirerats av dockteater (Faustfiguren, Mefistofelesfiguren, Valborgsscenen etc), antikt indiskt drama (introduktionsscenen på teatern har han läst hos Kalidasa, se läroboken s. 62) och använt Sturm und Drang-tekniker (högstämt och burleskt blandas, många personer och scener, ingen stram helhet som i franskklassicismen). Dessutom är det mer ett läsdrama än speldrama. Ifall man låter eleverna läsa dramat eller delar av det kan de få arbeta med vilket intryck de egenheterna (dockteater, Kalidasa, Sturm und Drang) skapar.

Arbete med andra ämnen

Se mänskligt perspektiv.

Övrigt

En idé är att låta eleverna jämföra Faust med Victor Frankenstein i Mary Shelleys roman.

Sammanfattning

Faust har älskats av och fascinerat otaliga läsare samt inspirerat mängder av konstutövare. Vad i dramat är det som kan ha gripit så många människor? Verkar dramat var så bra och intressant?

Novalis

Huvudsakligt innehåll i läroboken

1) Citat ur *Heinrich von Ofterdingen* – den blå blomman. 2) *Heinrich von Ofterdingen*: handling samt teman och budskap. 3) *Hymner till natten*. 4) Magisk idealism.

Svårighetsgrad och underhållningsvärde

Heinrich von Ofterdingen är rätt lättläst. Men den är inte direkt spännande utan mer intressant och tänkvärd; däri ligger underhållningsvärdet. Den del som finns översatt till svenska är f.ö. svår att få tag på. *Hymner till natten* är rätt enkla att läsa med läroboken som hjälp; delar av verket är klart underhållande för elever.

Mänskligt perspektiv

Heinrich von Ofterdingen är en sorts bildningsroman om Heinrichs väg mot livsmål, mening och familjeliv (fast inte till samhällsvarelse), något alla människor konfronteras med. Hur gestaltas

det i romanen? Och hur gör man för att finna rätt väg och mål i livet? Heinrich finner sin väg genom drömmar, resor och möten med personer som kan förklara saker för honom och visa på bildningsvägar, vilket ger hon insikter. Hur fungerar det för en vanlig person i dagens Sverige? Varifrån får vi hjälp?

Samhällsperspektiv och idéströmningar

I och med teologins tillbakagång alltsedan renässansen söktes nya sätt att förstå världen i dess helhet och människans roll däri. Upplysningstänkare fokuserade på förnuftstro, framstegstro, praktisk nytta, materialism etc. Romantikerna betonade själens, fantasins och konstens roll; konsten blir på sätt ett slags religion. Låt eleverna studera inledningen till romantikenkapitlet, s. 230f, och se hur romantikens idéer och teman kommer till uttryck i *Heinrich von Ofterdingen* och *Hymner till natten*.

Låt eleverna också jämföra med dagens värld genom några diskussionsfrågor. Vad betyder konst för oss i dag? Vad för konst ägnar vi oss främst åt i dag? Vad förknippar vi med själen eller människans ”inre”? Hur stor kraft tillmäter vi fantasin? Hur ser vi på skönhet i dag och vad har den för värde för oss? Är vi mer lagda för upplysningens eller romantikens idéer i dag? Vad föredrar de enskilda eleverna, och varför?

Låt eleverna jämföra upplysningen med romantiken utifrån dikten på s. 235.

Litterära verkningsmedel

Eleverna kan studera hur drömmar, sagor, myter och andra personers berättelser används i *Heinrich von Ofterdingen*. Vad ger det för litterär känsla (i stället för bara ren handling)? Hur försöker Novalis få fantasi och verklighet att flyta ihop i verket? Hur används vandringstemat på olika plan?

I *Hymner till natten* kan eleverna studera den prosalyriska formen? Vad är en hymn? Vilket intryck ger den prosalyriska stilen?

Sammanfattning

Är romantikens idéer och litterära teman intressanta? Lyckas Novalis förmedla dem på ett fascinerande sätt?

Några olika uppgifter om romantiken

Här är några förslag på uppgifter som går utanför mallen och som fångar speciella sidor av romantiken. Läroboken kan utgöra en utgångspunkt, men eleverna måste för att fördjupa sig även använda annat material.

Romantiska författares färgrika liv

Många av de författare som tas upp i läroboken lever färgrika, besynnerliga eller på något sätt speciella liv. Deras biografi säger rätt mycket om både den tiden och romantiken som litterär inriktning. Låt eleverna ta reda på mer om deras liv och författarkarriär (mottagande av verk, berömmelse etc, men inte innehållet i diverse verk), och sedan muntligt redovisa resultatet för klassen.

Några bra exempel är Novalis, Hölderlin, Kleist, Brentano, Chamisso, Heine, Coleridge, Byron, Percy Shelley, Keats, Foscolo, Leopardi, Pusjkin, Lermontov, Madame de Staël, Chateaubriand, Almqvist. Om eleverna arbetar i grupper om två räcker författarna till; arbetar de enskilt får läraren fylla på med författare. Alla ovan behandlas i läroboken, men för fördjupning behöver eleverna andra handböcker. I *Litteraturens världshistoria* (bandet om romantiken) står mycket om de flesta författares liv ovan.

Fantastiska och sällsamma berättelser

Många romantiker skrev fantastiska berättelser, d.v.s. berättelser med inslag av fantastik eller diverse sällsamma och märkliga händelser. Några som står i läroboken är Kleists *Markisinnan von O*, Arnims *Isabella av Egypten*, Chamissos *Peter Schlemibls sällsamma historia*, Hoffmanns *Djävulselixiret* och andra berättelser, Mary Shelleys *Frankenstein*, Pusjkins *Spader dam*, Almqvists *Amorina*. Vill man fylla på med berättelser har Hoffmann skrivit många fantastiska berättelser.

Eleverna kan få i uppgift att läsa hela verket eller bara ta reda på mer om handlingen genom referat i handböcker och uppslagsverk. I synnerhet bör de fördjupa sig i berättelsens fantastiska eller märkliga sida. Eleverna kan arbeta med en roman i grupper och sedan redovisa den i helklass.

Romantikens poesi

Romantikerna hyllade poesin över allt annat. Deras poesi är skön, förtrollande, musikalisk, effektfull, stämningsfull etc. Det står helt kort och allmänt om romantisk stil på s. 256, men det går egentligen inte generalisera så. En del är f.ö. svåra, andra enkla.

Stora poeter (utanför Sverige) som står med i läroboken är Novalis, Hölderlin, Brentano, Eichendorff, Heine, Coleridge, Wordsworth, Byron, Percy Shelley, Keats, Foscolo, Leopardi, Pusjkin, Lermontov, Lamartine, Hugo, Ingemann, Oehlenschläger och Wergeland. De flesta finns rikligt översatta förutom danskarna och norrmännen. Eleverna kan få en poet var eller i grupper om två att fördjupa sig i. Låt dem arbeta med några dikter per poet och studera motiv, teman, stämningar, naturkänsla o.d. Redovisning sker lämpligtvis muntligt i helklass där eleverna säger något allmänt om poeten samt redovisar en eller ett par dikter.

Längtan efter frihet och svårighet att finna sig tillrätta

Frihet, melankoli och svårigheter att finna sig tillrätta i samhället är vanliga motiv i romantikens litteratur. Några exempel på större verk (än dikter) som tas upp i läroboken är Eichendorffs *Ur en dagdrivares levnad*, Byrons *Childe Harolds pilgrimsfärd*, Percy Shelleys *Den befriade Prometheus*, Pusjkins *Jevgenij Onegin* och Lermontovs *Vår tids hjälte*. Sedan finns förstås många dikter med de temana, varav några finns i läroboken.

Låt eleverna i grupper läsa om ovanstående verk (och eventuellt andra) och studera hur motiven frihet och anpassningssvårigheter gestaltas. Redovisning sker i helklass.

Historiska och äventyrliga berättelser

Den historiska romanen uppstår under romantiken. De författare som skriver i den genren använder allt som oftast äventyrliga berättelser. Några exempel som tas upp i läroboken är Walter Scotts romaner, Hugos *Ringaren i Notre-Dame*, Manzoni's *De trolovade*, Pusjkins *Kaptanens dotter* och Coopers indianromaner.

Eleverna kan få läsa hela romaner eller ta reda på handlingen genom referat i handböcker och uppslagsverk. I grupper kan de arbeta med varsin roman. Under vilken tidsera utspelar sig romanen? Är det stora historiska händelser som bildar berättelsens bakgrund? Hur vävs handlingen in i den historiska kontexten? Hur ger den historiska miljön färg och must åt berättelsen? Hur beskrivs personer och miljön (jämför s.247 i läroboken)? Hur äventyrlig är berättelsen? Tillsammans med ämnet historia kan eleverna fördjupa sig i hur de historiska händelserna skildras i en roman.

Jane Austen

Huvudsakligt innehåll i läroboken

1) Icke romantiska romaner med temat giftermål med lämplig man. 2) Övergripande handling i romanerna: övervinna hinder så att passande äktenskap kan ingås. 3) Hur Austen gör historierna underhållande samt hur hon levandegör och avslöjar sociala spelregler och värderingar.

Svårighetsgrad och underhållningsvärde

Böckerna är inte särskilt långa. Men de är svårare att läsa än man kan tro p.g.a. ironier, subtila kommentarer och nyanser i var och varannan mening, vilket ger ett lite krångligt språk för en gymnasieelev. Man får inte sova när man läser. Romanerna är dock mycket underhållande om man vänjer sig vid stilen, eftersom Austen på ett listigt och roande sätt visar på fördomar, värderingar, känslor och sociala spelregler.

Mänskligt perspektiv samt samhällsperspektiv och idéströmningar

Relationer och äktenskap är lika individuellt mänskliga som samhällseliga fenomen. Austens romaner tar upp essentiella mänskliga och samhällseliga situationer: att få en partner och de hinder som finns på vägen dit. Låt eleverna undersöka handlingen och intrigen samt ta reda på vad hindren är i en eller flera romaner: värderingar, attityder, hållningar, sociala konventioner, känslor, missförstånd m.m. Kanske kan de i grupper studera varsin av de sex romanerna (*Northanger Abbey* nämns inte i läroboken). Handling och intriger tas inte upp i läroboken, så eleverna måste finna information i andra handböcker – eller kanske filmatiseringar.

Låt dem också diskutera följande frågor. Vad finns det för hinder för kärlek, förhållanden och rentav äktenskap i dagens Sverige? Hur svårt är det att ändra på sig för att kunna ingå i och hålla kvar ett förhållande? Hur viktigt är det med fasta förhållanden respektive äktenskap i dag? Vem eller vad är det som bestämmer varför det är viktigt: kvinnor, män, föräldrar, det sociala livet i allmänhet eller vad? Hur bör ett bra förhållande respektive äktenskap ”se ut”? Vem/vad bestämmer det? Vilka värderingar när det gäller kärlek och förhållanden var viktiga då och vilka i dag?

Med eller utan historia bör eleverna också diskutera varför det var viktigt för kvinnor att gifta sig då (utöver det självklara kärlek, sex, barn) – för deras egen skull, d.v.s. vad vann de som personer på det? (Svaret är social ställning, frihet, självförverkligande, möjlighet att se världen, komma bort från föräldrahemmet etc, något som var omöjligt såsom ogifta.) Eleverna kan också studera sociala spelregler då, t.ex. genom romanerna eller filmatiseringar. Vilka sociala spelregler finns i dag?

Litterära verkningsmedel

Austen är lysande på att med små finesser karakterisera personer och företeelser. Sådana avsnitt duggar tätt. Låt eleverna studera ett avsnitt ur en roman och finna kvickheten i stilen: subtila och ironiska kommentarer, små nyanser etc som fångar hållningar, känslor, värderingar och tankar hos personerna. T.ex. följande avsnitt ur *Övertalning* (övers Jane Lundblad): ”Fåfången var begynnelsen och änden på sir Walter Elliots karaktär: personlig fåfånga och bördsfåfånga /.../ Få kvinnor tänkte mer på sitt yttre än han gjorde, och ingen kammartjänare till en nyutnämnd lord kunde vara mer förtjust över den ställning han intog i samhället.”

Arbete med andra ämnen

Se ovan.

Övrigt

Jane Austens böcker har inspirerat många senare författare. Mest känd i populärkulturen de senaste åren är böckerna (och filmerna) om Bridget Jones, som är baserade på *Förnuft och känsla* samt *Övertalning*. Det kan vara grunden till en uppgift.

Sammanfattning

Är Austen lättläst eller svårläst? Är hon kvick och rolig för en gymnasieelev, eller måste man vara mognare för att uppskatta hennes språk och humor? Är hennes böcker intressanta och fångslande? Är hon bra på att sätta fingret på sociala spelregler, känslor och värderingar?

Atterbom – Lycksalighetens ö

Huvudsakligt innehåll i läroboken

1) Romantiska idéer. 2) Stildrag. 3) *Lycksalighetens ö*: handling, tema, om verkets poesi.

Svårighetsgrad och underhållningsvärde

Lycksalighetens ö är ett långt verk; att läsa hela verket är knappast aktuellt. Utvalda delar vållar dock inga större svårigheter. En del ställen bjuder på dramatik, intressanta tankar och starka känslor. Avsnittet om när Astolfs gamla rike blivit modernt och demokratiskt är klart underhållande satir. Bäst är utvalda avsnitt med skön poesi, i synnerhet när Astolf kommit till lycksalighetens ö. Sådana avsnitt bjuder på stor underhållning. Poesin är prunkande men inte särskilt svårläst.

Mänskligt perspektiv

Längtan bort (även om man är kung), omöjligheten att uppnå fullkomlig lycka och behov av högre uppgifter i livet (i Astolfs fall plikt och ära i stället för evig njutning) är centrala teman i verket. Låt eleverna studera hur de temana gestaltas i verket och diskutera följande frågor.

Varför längtar vi ofta bort, efter något annat än det vi har? Är det så svårt att vara nöjd? Har vi svårt att finna ro? Är vi bortskämda? Kan man finna varaktig lycka som räcker livet ut? Beror det på någon annan eller något annat (en partner, ett husdjur, ett arbete, en bostad, ett intresse) eller ens egen inställning eller själsliga konstitution? Om det går, hur gör man, och om det inte går, varför inte? Vilka högre uppgifter kan vi behöva ha i livet – annat än njutning, lycka,

egoistisk tillfredsställelse – och vad ligger till grund för att vi kanske känner sådana behov: livssituation, känslor, krav, mognad, att man tröttnar på något? Vad växer man ifrån som var så himla roligt när man var yngre?

Samhällsperspektiv och idéströmningar

Även om *Lycksalighetens ö* är ett mycket romantiskt verk så är en övergripande idé att romantiken kan gå överstyr (liksom politiken kan gå snett enligt satiren över Astolfs gamla rike). Hur är det i vår tid, i vårt samhälle med dess många frestelser, längtan efter allt möjligt, drömmar, miljoner möjligheter? Är vår tids individer hopplöst romantiska i sin längtan efter gud vet vad? Eller är de överdrivet oroliga, lite som en romantisk melankoliker? Har vårt samhälle gått överstyr sett så? Vad i samhället (ifall människor nu är ytterst längtansfulla eller oroliga) har skapat sådana individer? Och hur kan man i så fall slita sig loss från det?

Låt eleverna diskutera frågorna i grupper och helklass. Arbetet kan sedan mynna ut i en skrivuppgift eller ett tal med en rubrik i stil med ”Att skapa sig högre uppgifter”, ”Att växa upp” e.d. Eller kan de skriva en debattartikel i en fiktiv skoltidning där de polemiserar mot vår tids ständiga njutningslystnad. Eller ett reportage om elevers längtan, drömmar etc.

Litterära verkningsmedel

Låt eleverna läsa ett starkt poetiskt avsnitt, t.ex. när Astolf är på lycksalighetens ö. Vad är romantiskt i stilen? Är det vackert? Är det bra? Är det för prunkande, borde det vara klarare? Eleverna kan också studera begreppen sagospel och läs драма.

Sammanfattning

Är *Lycksalighetens ö* ett intressant verk? Innehåller verket bra poesi?

Göticism hos Geijer och Tegnér

Huvudsakligt innehåll i läroboken

1) Geijer: fornnordiska och typiskt svenska fenomen i *Manhem*, *Vikingen* och *Odalbonden*. 2) Tegnér: fornnordiska och typiskt svenska fenomen i *Svea* och *Fritiofs saga*.

Svårighetsgrad och underhållningsvärde

Geijers dikter vållar inga problem, och de är underhållande och tänkvärda. *Svea* är svår p.g.a. längden och en del ord som kräver förklaringar. *Fritiofs saga* är mycket underhållande, men för att läsa hela krävs det nog driftiga elever som gillar poesi. Enstaka kapitel är klart läsvärda och inte speciellt svåra; vilka som är lämpligast är en smaksak.

Mänskligt perspektiv

Eleverna kan visa hur några teman gestaltas i verken och diskutera dem. I *Vikingen* gestaltas längtan bort från hemmet, frihetskänsla, rotlöshet. I *Odalbonden* gestaltas plikt-känsla och heimat-känsla (motsatsen till rotlöshet). I *Fritiofs saga* gestaltas svårigheter att anpassa sig till samhället p.g.a. omognad, hetsighet och känsla av orättfärdighet.

Samhällsperspektiv och idéströmningar

Göticismen i verken är en idéströmning som var stark under romantiken. Och vad som är typiskt för ett land eller ett specifikt samhälle är väl alltid intressanta idéer att dryfta. Är sådana bilder av ett land, vare sig formulerat av egna invånare eller besökare, något faktiskt eller snarare föreställningar? Kan man säga vad som är typiskt för ett helt samhälle?

Vilka dygder tas upp i *Manhem* och *Svea*? Är de typiskt svenska? Är de i så fall fortfarande det? Finns det typiska dygder för en nation, kultur etc? Är det nationalistiskt att tro och tycka det om det egna landets dygder? Är det fördomsfullt att tycka sådant om andra länders invånare? Är det bra eller dåligt, eller spelar det ingen roll? Låt också eleverna läsa *Svea* utifrån de politiska omvälvningarna 1809. Med historia kan eleverna fördjupa sig i göticismen (i första hand under romantiken) och Götiska förbundet. Vad är göticistiskt i *Manhem*, *Vikingen*, *Odalbonden*, *Svea* och *Fritiofs saga*? Varför var ”götiska” eller snarare fornnordiska motiv vanliga under romantiken? En del svar finns i läroboken, men för fylligare svar kan eleverna behöva gå till sina historieböcker och andra handböcker.

Låt eleverna studera den övergripande handlingen i *Fritiofs saga*. Fritiof kommer i konflikt med samhället när han inte får gifta sig med Ingeborg och när han råkar bränna ned Balder-templet. Han går i landsflykt som straff. Och han försonas med samhället på slutet. Vad finns det för motsvarande konflikter, brott, försyndelser, straff och försoningssätt i olika samhällen och tider?

Litterära verknytningsmedel

Låt eleverna studera vad för poetiska effekter som används i *Svea* och *Vikingen* för att förhöja tema, budskap, stämningar och känsla. De kan också studera vilka versmått som finns i *Fritiofs saga*.

Arbete med andra ämnen

Se samhällsperspektiv.

Sammanfattning

Är det bra och intressanta dikter? Är *Fritiofs saga* storslagen och fascinerande? Öppnar verken för intressanta tankar om Sverige, svenskarna, synen på vikingar etc?

Stagnelius

Huvudsakligt innehåll i läroboken

1) Om Stagnelius liv. 2) Vad som gör Stagnelius till en stor poet. 3) Romantiska stämningar. 4) Romantiska grundmotiv: främlingskap och längtan bort. 5) Stagnelius tankevärld: nyplatonism och gnosticicism – exemplifierat med *Suckarnas myster*. 6) Poesin kan gestalta själens längtan efter ursprunglig enhet med gud. 7) Nattens roll. 8) Lidande och tröst. 9) Stildrag.

Svårighetsgrad och underhållningsvärde

Stagnelius har förstås skrivit flera svåra dikter. Men många är också enkla – åtminstone på ytan, i dikternas djupare skikt finns Stagnelius tankevärld. Underhållningsvärdet är stort eftersom det

är bra och vacker poesi samt att många dikter talar till vem som helst. Kunskap om Stagnelius tankevärld och andra romantiska idéer ger ännu större behållning.

Mänskligt perspektiv samt samhällsperspektiv och idéströmningar

Stagnelius gestaltar flera typiskt mänskliga känslor, vilka ofta vävs samman: längtan bort till en högre enhet, dödslängtan, längtan efter kärlek och erotik, främlingskap i världen, svårighet att finna sig tillrätta, lidande, tröst. De temana hör i sin tur samman med idéerna om gnosticicism och nyplatonism som var vanliga under romantiken.

Låt eleverna studera de temana i ett antal dikter; i stort sett alla de i antologier vanliga dikterna skildrar de temana, och läroboken tar upp många. Eleverna kan också läsa Stagnelius dikter utifrån inledningen till romantiken i läroboken, s. 230f. Med filosofi kan de fördjupa sig i nyplatonism och gnosticicism, men det är svårt och krävande.

Låt eleverna också arbeta med följande frågor. Varför tycks vi människor behöva djupare förklaringar till världen, människosjälen och tillvaron i stort? Hur finner vi tröst och ro i sådana förklaringsmodeller? Hur kan man finna tröst på andra sätt när man känner sådana svåra känslor som Stagnelius dikter ger uttryck för? Varför känner sig en del människor främmande i världen, eller under sin epok, sitt samhälle etc? Hur ska man hantera den längtan dikterna visar upp? Skriva dikter om nätterna? Byta jobb för att få annat att tänka på? Eller vad? Ger känslan, natten, drömmar o.d. svar som inte förnuftet kan ge?

Litterära verknytningsmedel

Låt eleverna närläsa några dikter med läroboken som hjälp. Hur gestaltar Stagnelius idéerna om nyplatonism, gnosticicism och annat romantiskt tankegods utan att det blir abstrakt och lärt men i stället konkret, sinnligt och färgrikt? Vilka stämningar finns i dikterna, och hur skapas en stämningsfull atmosfär? Vilken naturkänsla förmedlar dikterna? Vilken natur syns? Vilka sinnen väcks till liv när man läser dikterna? Hur gestaltas natten, drömmen och döden? Hur används mytiska varelser, t.ex. Endymion, Selene, Näcken?

Låt eleverna också studera olika versmått Stagnelius använder: canzone, sonett, elegiskt distikon m.m. Hur fungerar ordflöde, diktens flyt, melodisk känsla? Hur skapar Stagnelius stark laddning i dikterna?

Arbetet med frågorna här och ovan kan utmynna i en diktanalys som går in på idéer, känslor och poetiska verknytningsmedel.

Arbete med andra ämnen

Se ovan.

Sammanfattning

Stagnelius räknas som en av svenskans allra bästa poeter. Hur bra anser eleverna att han är, och varför? Lyckas han väcka starka känslor hos läsaren? Hur då i så fall? Läser man dikterna bäst med eller utan kunskap om idéer om gnosticicism, romantik etc?

Almqvist – Drottningens juvelsmycke

Huvudsakligt innehåll i läroboken

1) Om Almqvists liv. 2) Ramberättelsen *Törnrosens bok*. 3) *Ormus och Ariman*. 4) *Amorina*. 5) *Drottningens juvelsmycke*. 6) *Songes*.

Svårighetsgrad och underhållningsvärde

Svårighetsgraden är väldigt blandad och beror mycket på läsarens inställning. Almqvists romantiska stil är medvetet lite rörig. En del fascinerar av de blandade stilarterna i t.ex. *Drottningens juvelsmycke* medan andra tycker det är irriterande. Oavsett är många av Almqvists romantiska berättelser underhållande p.g.a. de fascinerande, fantasifulla historierna. Uppgiften behandlar bara *Drottningens juvelsmycke*.

Mänskligt perspektiv samt samhällsperspektiv och idéströmningar

Tintomara är oskuldsfull, naturlig, androgyn och står mer eller mindre utanför samhället. Låt eleverna studera hur de fenomenen kommer till uttryck hos henne och därmed romanen i övrigt. Har eleverna stött på andra karaktärer i böcker, filmer, spel eller rentav verkliga personer som har de egenskaperna, antingen endera eller alla? Vad är det som är lockande med Tintomara och personer med sådana egenskaper? I boken hamnar Tintomara i centrum av intrigerna, på något sätt lockas samt sugas allt och alla in i hennes värld.

Man kan också använda Tintomaras androgynitet för att fördjupa sig i människans sexualitet. Finns det androgyna människor, d.v.s. människor med obestämd könstillhörighet? Hur är det med transsexuella och bisexuella när det gäller könstillhörighet och sexualitet? Har de något androgynt över sig? Vad händer med nyfödda barn som har oklar könstillhörighet? Hur agerar samhället? Varför på det sättet? Styr sexualiteten av vår biologiska konstitution eller sociala normer? Ligger det något i idén om heteronormativitet (att det finns en outtalad social norm, en förväntan eller ett slags krav, att vara heterosexuell) eller är det bara ett maktredskap, en felaktig idé e.d. hos genusvetare? Eller är de här frågorna larviga, handlar sexuell läggning och syn på den bara om lust och viljan att bejaka den? Låt eleverna spekulera och diskutera fritt.

Litterära verkningsmedel

Låt eleverna undersöka romantisk ironi och de olika stilarterna i *Drottningens juvelsmycke*: brev, dramarepliker, lyrik, vanligt berättande etc samt idén om allkonstverk, d.v.s. där olika sorters konstgenrer finns i ett verk. Det står en del om romantikernas syn på romanen och romantisk ironi på s. 232 i läroboken. Vilken effekt åstadkoms? Är det fascinerande eller irriterande? Eleverna kan närmare studera avsnittet med jakten i operans kulisser för att undersöka romantisk ironi och Almqvists berättartön.

Sammanfattning

Drottningens juvelsmycke räknas som ett av de bästa romantiska verken på svenska. Men vad tycker eleverna? Är *Drottningens juvelsmycke* ett bra, fascinerande och intressant verk? Varför eller varför inte? Hur mycket fastnar man för och grips av Tintomaras öde?

Oehlenschläger

Huvudsakligt innehåll i läroboken

1) Författarkarriär. 2) Dikten *Guldhornene*. 3) Sagospelet *Aladdin*. 4) Eposet *Helge*.

Svårighetsgrad och underhållningsvärde

Guldhornene kan eleverna utan problem läsa på danska med lite hjälp, fast den är något lång. *Aladdin* tycks inte finnas översatt annat än i en radiobearbetning. Men referatet i läroboken räcker för uppgifterna nedan.

Uppgifter för Guldhornene

Arbete med danska: låt eleverna översätta dikten till svenska. Låt dem göra det utan rim, utan exakt bibehållen rytm, utan perfekt böjningsmönster etc. Det viktiga är att de får känna på danskan. Dikten är rätt lång, så bäst är nog att de arbetar med ett avsnitt var i grupper. Dikten finns på danska wikisource.

Låt dem också diskutera följande frågor om diktens romantiska tema. Vilka romantiska idéer kommer fram i dikten? Har Oehlenschläger rätt om fantasi, skönhet, det poetiska geniet etc? Är det bara några få människor som ser poesin i livet? Vilka i så fall, vad för sorts människor? Vilka har känsla för konst och poesi: dem som övat, dem som har anlag eller egentligen vem som helst? Är de flesta människor mer intresserade av penningen, praktiska sysslor, social status o.d. än skönhet? Varför i så fall? Är livet så genomsyrat av skönhet som romantikerna föreställer sig, eller är det bara ett ideal de har?

Uppgifter för Aladdin

Eleverna kan i anslutning till frågorna ovan diskutera följande. Vad är de romantiska idéerna i sagospelet? Fantasins kraft symboliseras av lampans ande, en oerhört stark kraft enligt sagan. Hur stark är fantasin egentligen? Vad kan den åstadkomma med enskilda människor? Hur kan världen påverkas av människors fantasi? Varför läser vi böcker, går på teater, ser på film etc? För enbart tillfällig underhållning eller för något mer? Hur mycket av konstupplevelserna, t.ex. en film, handlar om stimulans av fantasin, och hur viktig är den stimulansen för människan?

I en fördjupningsuppgift kan eleverna jämföra Oehlenschlägers sagospel med berättelsen i *Tusen och en natt*. Vad finns det för likheter och skillnader i handlingen?

Litteratur från Asien, Wergeland och Kalevala

Låt eleverna arbeta i grupper med författarna och verken nedan och sedan redovisa det för resten av klassen på lämpligt sätt, gärna med hjälp av bildspel.

Henrik Wergeland

Låt eleverna ta reda på mer om Wergelands liv och diktning med betoning på de romantiska motiven. En del information finns på svenska, men det bästa är att leta efter information på norska, t.ex. de sajter som tipsas om på förlagets hemsida under tips-länken och norska wikipedia.

Kalevala

Låt eleverna ta reda på mer om tillkomsten av *Kalevala*, berättelsernas ursprung, versmåttet och givetvis handlingen. De kan gärna läsa upp ett avsnitt under redovisningen eftersom versen är underbar att läsa högt; moderna översättningar finns av Björn Collinder samt Lars och Mats Haldén.

Poeter från Mellanöstern och Indien

Läroboken nämner några poeter på s. 272. Låt eleverna ta reda på mer poeter, den poesi de skrev och det kulturklimat de arbetade inom. Dessvärre tycks i stort sett ingenting av deras poesi finnas översatt till svenska, men det finns en del information att hitta. Det som står i läroboken räcker inte, utan de måste fördjupa sig i uppslagsverk och andra handböcker. För några tips, se förlagets hemsida under tips-länken.

Drömmar om röda gemak

Låt eleverna ta reda på mer om den kinesiska romanen och samhället den skildrar. Bra information finns i inledningen till den svenska översättningen av Pär Bergman (band 1) men också i andra böcker och uppslagsverk.

Japansk haiku och senryu

Låt eleverna fördjupa sig i haiku och senryu på 1700-talet, främst av dem som står i läroboken, även om många fler finns. De kan gärna läsa och förklara ett par dikter under redovisningen; information om haiku finns på s. 178f i läroboken. Se tipsen på förlagets hemsida för översättningar och information om haikuförfattare; Vargös bok är särskilt bra.

Chikamatsu Monzeamon

Låt eleverna ta reda på mer om Monzeamon och hans dramatik samt de båda skådespelsformerna bunraku och kabuki. Se t.ex. tipsen på förlagets hemsida.